

Zarko Petan.

Biografia eta hainbat datu

Prestatzailea: Asier AGIRRE

Zarko Petan, askotariko idazlea

Zarko Petan Ljubljanan jaio zen 1929ko epailaren 23an, eta lizentziatu ere hantxe egin zen: Ekonomia Fakultatean estreina, eta ondoren Filmaren Akademian eta Arte Dramatikoan. Bigarren bideari heldu zion, eta *Oder 57* delakoaren eratzailleetako bat izan zen, *Revija 57* aldizkari garaikidearen antzerki-adarra. Aldizkari horren politika-ikuspegia susmopean zegoen oso. Hasiera batean bere kasa hasi bazen ere, Esloveniako *Drama Teatro Nazionaleko* zuzendari (1966-1971) gisa aritu zen gero, baita Ljubljanako Teatro Munizipalean (1973-1994) ere. Hasi 1994an eta erretiroa hartu bitartean, RTV Slovenija-ko (Irrati eta Telebista Konpainia Nazionalea) zuzendari nagusi jardun zuen.

Bere profil nagusi horri erantsi behar zaizkio, era berean, bere olerki-bilduman agertzen diren estatistika edo jakingarriak, *Zgodbi-ce/Pasadizoak* (1995) izenekoan alegia: bere antzezlanek 33 teatro-produkzio izan dituzte Esloveniako antzokietan eta 37 antzezpen atzerrian. 77 produkzio egin dituzte Eslovenian eta 75 atzerrian Petanen irrati-obrekin. Esloveniako Irrati Telebista Konpainiak zazpi produkzio egin ditu Petanen telebistarako filmekin; horietatik hamar zinemarako filmatu zituen. Petanen zuzendaritzapean, 100 antzerki-produkzio egin dira Eslovenian bertan eta 24 atzerrian, beste esloveniar batzuen 17 irrati-obra eta atzerrikoen beste zortzi, hiru moldaketa telebistarako eta bost filmetarako. Horrezaz gain, Petanek

35 saritik gora irabazi ditu literaturan eta filmean egindako lanarengatik.

Bere literaturari begiratu bibliografikoa ematen badiogu, umorezko prosa aipatu behar da lehenik. Genero horretan idatzitako liburuak honokoak dira: *Humoreske za napako/Umorezko istorioak* (Lj; 1962); *Zgodbe v eni sapi/Arnas batean kontatutako istorioak* (Mb; 1966); *Crni smeh/Irribarre beltza* (B. Someten *Umore Gorria*-rekin batera, Lj; 1970); *PPP* (A Papler eta S. Pregl egileekin batera, Lj; 1977); *Enciklopedija humorja/Umorearen entziklopedia* (Lj; 1989) eta *Ubezali smo svobodil/lhes egin diogu askatasunari* (Lj; 1992). Liburu horiekin eta bere aparteko umore eztenkariarekin (beste genero batzuetan ere idatzi baitu), lekua egin zuen Esloveniako satiradazle garaikide garrantzitsuen artean.

Petanen lehen liburua, *Humoreske za napako/Umorezko istorioak*, 1962koa da, kartzelatik atera eta berehala argitaratua. Komunistek zuzendutako auzitegi militar batek moldatutako epaiketa bat zela eta, espetxean egon zen 1959tik 1961era, eta Petanek kartzelan idatzi zuen satira-bilduma hau epaiketak sortutako egonezinari aurre egiteko.

Liburuak agerian jartzen du Petanek idazle gisa duen eskarmen-tua eta garapena, eta istorioek badute oraindik indarra eta bizitasuna 30 urte geroago ere. Hainbat gai jorratzen ditu bere satiretan: politika eta antzerki kutsukoak (*Naj zivi diskusija/Bizitza luze bateko eztabaida*), barru-minezkoak eta ezkon-bizitzakoak.

Umore beltza ageri da istorio batzuetan (*Samomorilec/Buruaz beste egin zuen gizona*), fantasia beste batzuetan (*Rentgenske oči/X izpidun begiak*), eta baita zientzia fikzioa ere (*Idealna zena/Emakume berdingabea*). Bildumako azken istorioa agintari komunisten uztarripeko literatur produzioari buruzkoa da, eta antzekotasunak ditu Ilfaren eta Petroven *The Making of Robinson* satira entzutetsuarekin.

Petanen hurrengo liburuan (*Zgodbe v eni sapi/Arnas batean kontatutako istorioak*) istorio oso laburrak agertzen dira: hiru orritik beherakoak, batez beste. Jorratzen dituen gaiak lehenengo bildumakoen antzekoak dira, hasi eguneroko bizimodutik eta irudimenez zipriztindutako errealtatea barne (*Clovek brez glave/Bururik gabeko gizona*). Oso nabarmena da umore beltza (*Placa po ucinku/Merezita-*

ko ordaina), eta bildumak baditu pisu handiko bi fabula ere (**Papagaj/Papagaia**, **Rahabilitirani medved/Erreabilitatutako hartza**). **Usodni madez/Orban beldurgarria** hilketa-istorio baten eta zientzia fikzioaren arteko nahasketa bitxia da. Azken istorioa, **Kako nastane humoreska/Hola egin satira bat**, lehen bildumako azken istorioaren oso antzekoa da, alegia, **Ste ze slisali za Ilfa in Petrova**-ren oso antzekoa.

Petanen satira-istorioen hirugarren bilduman groteskoa da nagusi: **Crni smeh/Irribarre beltza**. Lehendabiziko istorioak umore garratza du oso: **Mojo oce/Gure aita** istorioak, izan ere, kapitalista ohi batez dihardu. Bizitza osoan gogor lan egin duen kapitalista bat da, erregimen komunistak jabetza guztietatik "liberatzeko" duen arte. Ezkon-bizitzaren aipua ere agertzen da umore beltzean, **Crna Humoreska/Satira beltza** istorioa irakurri besterik ez dago. Horra bilduma honetako beste istorio aipagarri batzuk: **Fakir/Fakir**, **Vikend/Asteburua eta Poziralec nozev/Labana-jalea**. **Strip iz Amerike/Ameriketako Osaba** Esloveniako arketipo tipiko bat da (Goi mailako gangster modura Ameriketako bizimodua atera duen osaba bati buruzkoa da).

PPP aurreko lanekin osatutako liburua da eta Papler eta Pregl idazleak ditu Petanek egilekide. Lan honetan agertzen dira Petanen beste 15 satira-istorio. Komedia beltza ederki lantzen du berriro, **Zdnji pesec/Azken ibiltaria** eta **Krvnik/Jarraitzailea** lanetan batik bat. **Vampir/Banpiroa** satira-istorio ederra da, ekintzarekin edo akzioarekin ongi zipriztindua. Azken istorioa, **Tercet/Hirukotea**, antzezlan bat da izatez:

Gizon bat, Emakume bat eta Emakumearen Senarra ontzi txiki batean daude, itsaso sakonean (Mrozeken **Itsaso Sakonean** humorrezko obrarekin alderatzeko modukoa da zinez). Maria edo azpijokoa agerian geratzen da ezustean, baina estiloari eutsiz betiere: Maitalea eta senarra ez dira elkarren jabe. Bi gizonak bata bestearen aurka jokatu dute xakean. Emakumeak, ordea, etengabe eteten edo eragozten die jokoa, eta gizonak, ondorioz, kareletik behera botako dute.

Hamabi urte igaro ziren Petanek satira-istorioekin hurrengo liburua argitaratzerako. Izenburu arranditsuarekin argitaratu zen antologia edo bilduma hura: **Enciklopedija humorja/Umorearen Entziklopedia**. Umore-idazkien esparru osoa hartzen du definizioak eta adibideak emanda eta Atik Zra antolatuta: aforismoak, pasadizoak, fabula, bur-

leskoa, umore beltza, elegia, epigrafeak, epitafioak, saiakera, komedia baxua, feuilletona, biñeta, groteskoa, satira, elkarrizketa, komedia, umorezko eszenak, txata, bakarrizketa, oda, parodia, plagioa, ipuinak, maximak, iruzkinak, irrati-lanak, kazetaritza-iruzkinak, eleberrria, satira-olerkiak, kirol-umorea, satira topografikoa, zirtoa edo zientzia fikzioa.

Elegia umorearen esparruan zerrendatzeak arrotz samarra dirudi.

Umorezko elegiak kontraesana dirudi neurri batean. Umorezko oda errezero gutxiagorekin onartzen dugu umorezko elegia baino, baina oda ere tonu askoz serioago bati dagokio jatorriz. Petanek aurkeztutako hiru adibideek (bi elegia eta oda bat), ordea, agerian uzten dute bi forma horien seriotasuna. Gisa horretako entziklopedia osatzea erabateko arrakasta izan zela esan beharra dago bestalde. Abede-hurrenkeran antolatutako sarrerek ederki betetzen dute Horazioren estiloa, hau da, irakatsi eta atsegin emanaldi berean –literatur generoen gainean ikas liteke eta irakurraldia atsegingarria da gainera.

Petanen hurrengo liburua (*Uvezali smo svobodil/Askatasunari ihes egin diogu*) hitzlauz emana dago eta satirikoa da, eta sarritan erabatekoa baina ezberdina den kazetaritzaren eta fikzioaren arteko muga du hizpide. Liburu horrek Petanek 1985etik 19991ra bitartean prentsan argitaratutako zutabeak biltzen ditu. Urte haietan bere aldiko garrantzia izango zuten aldaketak gertatzen hasi ziren gizartean. Eduki edo mamiari gagozkiola, bi zati ditu liburuak: lehen zatiak **Miscellanea** izena du eta 24 testuren bilduma da, horietatik erdiak iruzkin edo komentario satirikoak dira. Noizbehinka bakarrik agertzen da saiakeraren bat edo antzezlanen bat, esaterako, **Telefonski pogovor/Telefono elkarrizketa**. 1988ko Urte Berri Egunari eskaini zion epistolak, **Novoletna elegija/Urte Berriko Elegia** izenburupekoak, aparteko aitamena merezi du. Bertan erakusten digu elegia idatz daitekeela umore ikutuarekin.

Gospod Kozca ima besedo/Kozca Jaunak du hitza da bigarren zatiaren izenburua eta politika kutsuko 75 bat satira labur (hiru baino ez dira orrialde batetik gorakoak) biltzen ditu. Elkarrizketa guztiak pertsona beraren eta kontalariaren (egilearen?) inguruan ardatzuko ditu (hasera batean, "Kozca kamarada" modura aurkezten digu pertsona hori, baina 1990az geroztik "Kozca jauna" izango da.

Satirak garai nahasi haietako kronika zehatzak dira eta *Pavliha* astekarian argitaratzen ziren sarri (sei baino ez ziren agertu *Delo* egunkarian). Eman diezaiozun begiratu sakon bat istorio horietan ageri den pertsonaia nagusiari, Kozca Kamarada edo Jaunari alegia. Lehen istorioan Janez Kozca kamaradarekin egingo dugu topo. Erretiratutako irakasle bat da eta bere zaharsari edo pentsioa denetan txikiena da eskolako irakaskideen artean. **Mrtvi krivci/Gaizkileak hilak daude** satiran aldatu egingo da Kozcaren izaera. Orain Philomen Kozca da eta erretiratuta bizi da hiriburuan. **Skrb za umetnika/Artistaren ganako kezka** satiran azaleratzen dira ikuspegi horren arrazoiak edo zergatiak, Kozca berak modu errazean onartzen duen bezala: "...Zorretan nago erabat aginte totalitario ohiarekin niganako izan duen eragina dela eta... Jazarri eta bakartu izan ez banindute, sekula ez nukeen idatziko. Urte eta erdian espetxean egon izan ez banintz (etsaiari propaganda egin eta zelatari izatea leporatuta), sekula ez nituzkeen idatziko giltzapean idatzi nituen hiru liburuak: **Preteklos/Iragana**, **Prteklost se nadaljuje/Iraganak jarraitu zuen** eta **Nebo na Kvadratu/Hesitutako zerua**. Kozca Petanen goitizena edo ordezkoa da argi eta garbi eta kontalaria egilearen doblea, haren beste alderdia: Modu horretan, era berean, bidea egokia urratzen du aurreantzeko literatur lanei ekiteko. *Hesitutako Zerua* Petanen hitzlauzko autobiografia da nolabait esateko eta *Bikiak* (Maribor, 1983), *Iragana* (Ljubljana, 1987) eta *Iraganak jarraitu zuen* (Ljubljana, 1989) eleberriek jarraipena ematen diote autobiografia horri.

Hesitutako Zerua 16 eleberri txikirekin osatutako sorta da eta guztiek ere espetxeko bizimodua dute hizpide. Garai haietan ez zen batere ohikoa literatura mota hori eta arrazoi horrek are gehiago erakartzen zituen irakurleak. Istorio horietan egoki islatzen ditu kartzelako bakardadean eta egonezinean gertatutakoak eta bizitakoak. Kartzelan ohi ez bezala gertatzen dira gizakien arteko harremanak, bakardadean igarotako egunak izan ezik jakina (ikus *Samica/Gela bakartua* istorioa). Kartzela hainbat eta hainbat gizamolderen topaleku ageri da, eta berauen patuak ez ziratekeen sekula gurutzatuko espetxeko hormetatik kanpora. Profil psikologiko oso interesgarriak eskaintzen dizkigu eta izenburuek ere ezagun dute hori:

Novinec/Eskarmentugabea, **Rokohitrc/Konjuratzailea**, **Boksar/Boxealaria**, **Morilec/Hiltzailea**, **Zaslisevalec/Galdekatzzailea**. Egileak di-bertsio pittin bat eransten die bestela goibelak diren kartzelako egoe-

rei. Kartzela barruko une gozo apurrei kontrajarriz, presoek aurre egin behar diete bizitzaren eta halabeharrendaren gorabehera existentzialei (ikus *Smrt/Heriotza*).

Petanek *Bikiak* eleberriari egiten dion hitzaurrean argi nabarmendu dezake irakurleak eleberriaren (eleberriaren ohiko sailkapenetik at geratzen da) kutsu bibliografikoa. Hitzaurreko eskain-hitzek – *Oroitzea aukeratzea da* (Günther Grass) – agerian jartzen dute behin eta berriz obra edo lan hori egilearen iragan pertsonalean oinarritua dela, nahiz fikziotua egon. Egileak berak izenburura ekartzen du irakurlearen arreta hitzaurrean eta, beraz, egin diezaiogun guk ere ikusmira bat. *Bikiak* izeneko eleberri honetan ikuspegiak talka moduko bat gertatzen da. Anaia bikiak ez dira egiazko anaiak, urtebeteko alde ateratzen dio batak besteari (1928koa da bat eta 1929koa bestea). Halere, antz ikeragarria dutenez, bikizat hartzen dituzte maiz. Izenburuaren aldebitasunak goitik behera eragiten dio istorioari. Bikien antzekotasuna zera da: herri berean bizi dira, antzeko egoeretan eta gizarte sistema berean. Anaia zaharrenak Mendebaldeko Alemaniara egiten du alde bolada baterako II. Mundu Gerra bukatu ostean, eta, anaia gaztea berriz, Eslovenian geratzen da, Jugoslavian alegia. Garai batean batasunaren irudi ziren anaiak banaketaren irudi dira orain, bereizkeriaren irudi. Zaharrena gizarte kapitalistan bizi da eta bestea, berriz, sistema sozialistan. Lehenak demokrazia goza dezakeen bitartean, diktadurapean bizi da bigarrena. Eleberriak aurrera egin ahala, gero eta gehiago bereiztuko eta urrutiratuiko dira bi anaiak elkarrengandik, erabateko alienaziora heldu arte. Berreskura ote daiteke galdutako batasuna? Eta hala balitz, nola? Hori lortzeko modu bakarra aspaldiko gogorapenak berritzea da, atzera gaztarora bueltatzea. Hori da eleberriaren mamia. Bizitzako une jakin batean (Mundu honetan bere denbora agortzen ari dela sentitzen duenean beharbada), anaia zaharra eskutitzak idazten hasiko zaio gazteari. Iraganaz mintzatuko da, elkarrekin igarotako gaztaroaz ere bai. Zazpi eskutitz dira guztira, eskutitz bakoitza atalburu batean emana dator, eta anaia gaztearen aipu-iritziak ere irakur daitezke. Eleberrian agertzen dira, halaber, argitaldariaren aitzin eta gibel solasak. Azken hori zazpigarren eskutitzaren gaineko aipu edo iruzkina da. Bi ikuspegi azaleratzen ditu modu finean, anaia zaharrenden eskutitzak eta gaztearen komentarioak. Egileak bi ikuspegiaren erdian kokatzen du irakurleak nolabait esatearren, eta egilearen erabateko erlatibotasuna nabar-

mentzen du. Eskutitz-bilduma hori gerra-ondoko urteetan girotua dago (urte zailak, arraroak, oso apartekoak edo bereziak, baina, era berean, garai anker eta indarkeriaz blaituak, presio ideologiko handi-koak).

Irakurleak "bikien" umezaroko familia-gorabeherak ezagutuko ditu eta garai hura ezagutzeko parada ere izango du: libreak ez diren hauteskundeak, unibertsitateko ikasle eta irakasleei egindako jazarpena, "amilbidean" zeuden ekialdeko herrietako intolerantzia ideologikoa, garai hartako politika-jarduera gehiegizkoa... "Bikien" aita kapitalistaren itzala etengabe suma daiteke eleberrian. Lehenik, alemaniarrek erbestera bidaliko dute Mundu Gerra amaitu ondoan, eta, behin gerra bukatuta, aginte komunistak nazionalizatu egingo ditu haren jabetza guztiak, baita gerra aurretik zeukan eta hain ezaguna zen "Astoria" kafetegia ere. Oso fin ondutako literatur lana da *Bikiak* hau, eta oso egoki ispiatzen ditu garai hartakoak.

Iragana izeneko Petanen kartzela-biografia 1987an argitaratu zen. **Borec** argitaletxeak argitaratu zuen, gainera, eta horrek aldaketa gertatzen hasia zela adierazten zuen. Autobiografiak irakurraldi atseginak izaten dira oro har, baina politikoki baldintzatutako patua dutenek are gehiago erakartzen dituzte irakurleak (erregimen askeagoa izango balitz, liburuak ez zukeen horrenbesteko arrakastarik izango). Hauts asko harrotu zuten Esloveniako bi eleberrri bide-urratzaile izan zituen Petanek *Iragana* eleberria osatzeko: Vitomil Zupan-en **Levitan** (1982) izan zen bat, eta Igor Torkar-en **Umiranje na obroke** (1984) bestea.

Alpatutako bi testuekin alderatuta, Petanen *Iragana*-k beste pauso bat eman zuen erregimenak gehien babesten zuen eta, zentzuz kontra bazen ere, gehien idealizatzen zuen instituzioaren (instituzio militarra) jokabidea azalduz. Azter dezagun xeheki Petanek *Iragana* idatzi ahal izateko izan zituen arrazoiak, baita idatzi ahal izatea erraztu zuen gertakari-segida ere. 1959an Petan soldadu ibili zen herri-gudarostean baina soldadualdia bukatu baino lehen atxilotu egin zuten. Egiazkoak ez ziren salaketa batzuek egotzi zizkieten. Auzitegi militar batek epaitu zuen baina ez zen epaiketa garbia izandu. Zazpi urteko zigorra ezarri zioten segurtasun handiko espetxe militar batean. Auzitegi gorenak kasua berraztertu zuenean aurreko epaiak ez zeukan jada zentzurik, baina Petanek urte eta erditik gorako denbora

egina zuen kartzelan berri on hori heldu aurretik. 1961ean askatu zuten.

Iragana eleberriak zerikusi handia du oso *Bikiak* eleberriarekin; argiago esateko, zerikusi handia du bi anaien arteko harremanarekin. Anaia zaharrena (Alemanian bizi dena alajaina) eurenganatu ezinda, zera erabakiko du Jugoslaviako nazio segurtasunerako zerbitzuak: zaharra eurenganatu ezin hori gazteari ordainaraztea, Jugoslavian bizi denari hain zuzen.

1989an *Iraganak jarraitu zuen* argitaratu zuen Petanek. Izenburu berri hau aurrekoari lotu behar zaio, aurrekoaren jarraipena da, eta argi uzten du bertan sekula behin betikotzat definitu ez daitekeen bizitzaren zati dela iragana.

Denboraren ikuspegitik, alabaina, ez da *Iragana*-ren jarraipena. *Iraganak jarraitu zuen* osagarri bat da, *Iragana* eleberri autobiografiakoaren inguruan egiten duen iruzkin gehigarria. Egilearen lekukotzaz gain, hainbat dokumentu edo idazki dagerzkigu: eskutitzak, jazarle militarren deia, eta abar. *Iragana*-ren eta berorren "jarraipenaren" arteko desberdintasun esanguratsuenak hauxe duzue: bertan agertzen direnen pertsona-izenak. Izan ere, *Iragana* eleberrian pertsonaien nortasuna inisialen bidez ezkututzen da. *Iraganak jarraitu zuen*, ordea, izen osoak ageri dira, bai ofizial galdekatzailleak, bai lekukoenak, bai gainerakoenak ... Liburuko oroitzean, bilobei eskainia berau, honokoa irakur daiteke: "Grega eta Jaka-rendako, garai alai eta ez hain korapilatsuetan biziko diren esperantzan..."

Baina bilobentzat opamenik onenak egin eta gero, goazen Petanen beste literatur arlo bat aitzazera. Petanek nerabeentzat eta haurrentzat idatzitako liburuak maila handikoak dira, eta esan beharra dago 60ko hamarkadaz geroztik tarte handia eskaini diola Petanek gisa horretako literatur produkzioari. Satira laburren lehen bilduma eta haurrentzako istorioekin osatutako liburua urte berean argitaratu ziren, 1962an. Liburuak hurrenkera honetan argitaratu ziren: ***Pravljice za Jasmino***/*Jasmine-rendako istorioak* (Maribor, 1962); ***Andrejckova glava je prazna***/*Andresen burua hutsik dago* (Ljubljana, 1967); ***Kako je svet postal pisan***/*Munduak koloreak beretu zituenekoa* (Ljubljana, 1974); ***Dobro jutro, Dober dan***/*Goiz on, Egun on* (Ljubljana, 1979); ***Pravljice za oceta***/*Aitarentzako istorioak* (Ljubljana, 1986); ***Pravljice za dedija***/*Aitonarentzako istorioak* (Ljubljana,

1993); *Ja-Ga, tretji dvojcek*/*Ja-Ga, hirugarren bikia* (Ljubljana, 1995).

Maiz gerta ohi da haurrentzako literatur lan bat, izan hitzlauz izan neurtitzez, egileak haurra izandakoan idaztea; hau da, haurren hezkuntzan burubelarri murgildurik dagoen unean. Petanen lehen liburua, *Jasmine-rendako istorioak* (Ondoren *Jasminerren gaineko istorioak* bihurtu zena), oraintxe aipatu dugun horren adibide da. Petanen Jasmine alabak bi rol jokatzeko ditu: lehen izenburuak argi islatzen du alabaren rol pasiboa istorioen entzule den aldetik, baina bigarrean alaba parte-hartzaileago ageri da istorioak jantzi nahian. Kontakera, berriz, atsegina eta orekatua da. Istorioek egileak ipuinetan duen fedea ispliatzen dute, egileak oso tresna baliagarritzat jotzen ditu ipuinak egungo munduko erronkei aurre egiteko.

Andresen burua hutsik dago ipuin modernoa da. Andresen eskolarako bidea ipuin fantasiatsu bihurtzen da konturatzeko modu naturalean eta aparteko etenik gabe. Andresen burua berak irudikatutako globo bihurtuko da eta hara igoko da Janezek eskolakidea eskutik duela. Bi mutikoak goruntz egingo dute eta bere espaziotzian dagoen astronauta batekin egingo dute topo, baita helikoptero batean dagoen poliziako ofizial batekin ere.

Hotzak eta deserosotasunak erasaten dienean Lurrera bihurtuko dira, ikastetxeko eraikinaren pare-parera gainera. Irakasleak azalpena emango du zergatik bihurtu den Andresen burua globo: hutsik zegoelako alajainkoa.

Andresek, berriz, zera pentsatzen du bere baitarako: "Tira, ez da hain txarra burua noizbehinka globo bihurtzea. Ziur gozagarriagoa dela airean hegaka ibiltzea lur lehorrean egotea baino, bai behintzat gehienetan". Eta modu horretan amaitzen da istorioa. Nekez pentsa daiteke modu hobeto bat lurreko gure eguneroko jokabidearen eta mugarik ezagutzen ez duen irudimenaren arteko ezberdintasunak adierazteko.

Istorioa hurrengo liburuan berrargitaratu zen, *Munduak koloreak beretu zituenekoa*-n alegia. Hitzaurrean aitatzeko da egilearen alaba Jasminek "22 urte dituela jada eta igaro dela ia istoriotxoekin zaleztan zeneko garai hura". Horrek aitaren sormen-etorria agortu zuen, aldi baterako behinik behin. Azken liburu horretan ume bi ageri dira: Andrexito (6 pasadizo) eta Majda (11 pasadizo). Hara nondik da-

torkion izenburua liburuari: lehen istoriotxoan, mundu zuriaren marrazkia egingo du Andrexitek koloredun paperean: "Hala beretu ziztuen munduak askotariko koloreak". Majda, berriz, Jasminaren bertzio edo moldaketa bat da.

Goiz on, Egun on istorioak berritasunak dakartza nabarmen. Oso egoki egituratua dago; Hasieraren eta Amaieraren artean 16 istoriotxo daude osotara. Istoriotxo bakoitza haur batekin izendatzen du. 16 haur beraz, zortzi mutikoak eta gainerakoak neskatoak. Mutiko baten gaineko istorio bati neskato baten gaineko istorioak darraio behin eta berriz. Liburuaren izenburuak gogora ekartzen du Petanek haurrentzat egin zuen lehen liburuia. Eta Jasmina izeneko neskato baten gainean idatzitako istorioa *Txanogorritxu*-ren egokitzapena da. Haurrentzako istorioak egokitu eta berridaztea (Grimm anaien istorioak, batik bat) oso baliabide erabilia izango da Petanen aldetik. Erabateko gerturatze hori ikus daiteke hurrengo liburuan ere: *Aitarentzako istorioak* (*Jasminarentzako istorioak* gogora ekartzen ditu). Hemen istorioen kontalaria izango da berritasuna. Istorioak aitarendako daude idatziak baina semeak kontatuko dizkio. Egileak dio hitzaurrean: "semea da fikziozko pertsonaia bakarra *Aitarentzako istorioak*-en, baina nire alabaren orain 25 urteko irudia ere bada". Petanen lehen eta azken istorioen arteko lotura arrunt nabarmena da. Bildumako istorioak, halere, dezente aldatzen dira. Lehen istorioa aforismo bat da bere horretan. Kontalariak galde-ikurraren interpretazioa egiten du, galde-ikurraren izaera interpretatzen du: "Kuriostatearen mende erori den puntua da galde-ikurra". Eguneroko gertakariak eta ipuin klasikoek egokitzapenak (*Hansel Gretel Gabe*, *Lokartutako Loti Ederra*...) txandatuz ehotzen du Petanek istorioa. *Aitarentzako istorioak*-ek argi uzten du eguneroko bizimoduko gorabeherak balia daiezkeela istorio-kontaktak egin ahal izateko.

Aitonarentzako istorioak ere lotura dauka Petanen haurrentzako lehen liburuarekin, ezberdintasuna zera da: lehen liburuiko aita aitona egin dela jada. Jaka eta Grega biloba bikiek, berriz, Jasmine ordezkatu dute eta aitonaren ispirazioa berriro xuxpertuko. Istorioak aita-janak edo aitona kontakatu ditu baina bilobek gogotsu lagunduko diote eginkizun horretan; istorioak bikien jaiotzarekin hasten dira eta euren seigarren urtebetetzean bukatzen dira. Kontaketa-egitura *Aitarentzako istorioak*-en darabilen bera da: istorio batzuek eguneroko bizimodua dute oinarri, beste batzuek ipuin klasikoek egokitzapenak

dira (*Bost Errauskinen Ipuina, Txanogorritxu...*), baina Irakurlea murgilarazi egiten dute *Edurnezuri*-ren edo *Loti Ederra*-ren istorio "luzatuetara". Oro har, ipuin txinpartatsu eta irrikagarriekin osatua dago liburua.

Petanez azkena argitaratutako haur-liburua, *Ja-Ga, hirugarren bikia* izenekoak, *Aitonarentzako istorioen* luzapena da. Pertsonaia berak ageri dira hemen ere: Aitona, Jaka eta Grega. Eta nor da Ja-Ga hori? Mamu bizidun eta ikusezin bat da, bikiek asmatua euren jolaslagun izan dadin. Lehen istorioan, Ja-Ga mundu honetan jaiotzen da, eta, azkenekoan, mundua uzten du; bikiek haxe esaten dute bera desagertzean: "Faltan botatzen badugu, bigarren bat sortuko dugu eta Ga-Ja edo Ga-Ga jarriko diogu izena..."

Petanen beste bi lan ere aipagarriak dira. **Poloneza**/*Polonaise* (Ljubljana, 1991) eleberri laburra batetik eta, **Veseli dikator**/*Diktadore alaia* (Maribor, 1994) hitzlauzko fartsa bestetik. Biak ere Petanen hitzlauzko lanetan sailka ditzakegu. Laburtasuna dela eta, lehen eleberria istorio laburretik gertuago dagoela esan liteke eleberritik baino. Fartsari dagokionez, Petanez Josip Brozen gaineko gertakari dibertigarriak biltzen ditu, hots, Jugoslavia zaharreko diktadore komunistaren gainekoak, eta kutsu biografikoa duela ere esan daiteke. Liburu biak genero berean idatziak daude, istorio laburren generoan. Bigarren lanari darion kutsu satirikoak hitzlauzko satirara gerturatu du liburua; aitemen berezia merezi du liburua ikuspegi tematikoari dagokionez.

Polonaise Petanez elertikera edo genero guztietan duen maisutasunaren beste adibide bat da. Olgetarako edo aisirako literaturari dagokio, eta maitasuna du ardatz. *Polonaise* izenburu aproposa da liburrako, atalburu erabakigarrietako bat Polonian gertatzen baita. Bi poloniar entzutesuk ere izen hori darabilte euren musika-lanetan: Grombowicz-ek Operetta batean eta Mrozek-ek Tango batean.

Eduki aldetik istorioak "nazioarteko" izaera edo kutsua du erabat. Pertsonaia nagusia Boro Petrovic montenegroarra da, margolaria ikasketaz eta ogibidez. Suedian erroto eta bere burua ezagutzera ematen du han.

Bertako neska batekin ezkontzen eta banatzen da. Ondoren, harreman egoki baten bila dabil. Boro-ren lagun Rade-k (Rade honek Belgradeko egunkari baterako egiten du lan eta Varsovian dago be-

rriemalle) iragarki bat jarriko du emakumeentzako aldizkari poloniar batean, zera esanez: "Suedian bizi den Jugoslaviar batek, patrikan zulorik gabea berau, gustura ezagutuko luke loturarik ez duen emakume bat..." Borori eskutitz-saldoa iritsiko zaio eta berak lau hautatuko edo bereiziko ditu. Denbora asko igaro eta gutxien uste zenean, Barbara izeneko emakumea ezagutuko du eta maitemindu egingo da. Polonian jarriko da bizitzen. Istorioaren giltzarria honoko hau da, beharbada: "Barbararen eta Polonaise-ren artean, *berdintasun* ikurra aukeratuko nuke definitiboki".

Nazioartekotasuna eta, batez ere, Eslaviarren arteko harremanak oso zati garrantzitsu dira Tito-ren gaineko Petanen liburuan, *Diktadore alaia* izenekoan. Liburuaren patua zertxobait ezohikoa izan zen. Alemanierara itzulirik argitaratu zen lehendabizi (Graz, 1992; bigarren argitaldia 1993an). Ondoren errumanierazkoak jarraitu zion berehala (Bukarest, 1993), baina eslovenierazko argitalpena dezente geroago plazaratu zen.

Diktadore alaia-k bi zati ezberdin ditu: bata goiburuekin osatua da eta kazetaritza-egitura du; bestea fikzio hutsa da eta **Cudovito zivljenje Josepha B./ Josip Brozen Bizitza Zoragarria** du izenburua. Hala dio egileak liburuaren bigarren zatia egiten dion hitzaurreak: "Josip Brozen Bizitza Zoragarria hitzlauz egindako fartsa groteskoa da, eta estu lotzen zaio lehen zatia berorren fabulazko egokitzapena edo errepaso literarioa den aldetik. Hori guztia oso lagungarri suertatu zitzaidan Titoren bizitza leialki deskribatzeko, zeina fartsa bat zen komedia desagertzen zen bitartean. *La Comedie Humaine* esaldia erabiliko nuke deskribatzeko, Balzac-ek bere esaldia lapurtzen uzten badit."

Josip Brozen bizitza gai hartuta 900 bat liburu idatzi dira, baina Petanen *Diktadore alaia* (Lehar-en *Alargun Alaia* operetta nabarmenarazi nahi du) ezohikoenetako bat da. Egileak arrakastaz saihesten ditu bi ertzak edo muturrerako joerak: diktadoreak Jugoslavian izan zuen neurritz kanpoko jainkotzea batetik eta, gizaseme narzisista honen kontrako aipamen politizatu negatiboak bestetik. Petanen begietara, "bizizaletasunaren artista" zen Broz ororen gainera. Bazekien bizitza oparoari etekin ateratzen eta bere buruari zeinahi gutizia ematen zion (zerga-ordaintzaileen kontura noski). Antzerki-zuzendari den aldetik, Petanen arreta bereziki pizten zuen Broz-en nortasun inguratzaileak zuen teatritzitateak, eta lehendabizi izen bera zuen antzezlanaren egin

zuen: "operetta sozialista bat" alegia. Liburuko hitzlauzko testua hasiera batean antzezlan modura egindakoaren egokitzapena da, beraz. Petanen istorioak (eta eszenak) gai biografikotik abiatuta egindako egokitzapen dibertigarriak eta irudimentsuak dira, eta kutsu politikoa eta erotikoa dute oso.

Petaneke lehen liburuaren azkenaldera adierazten duenak bigarren zatia ispilatzen du guztiz: "Josip Brozen bizitza *happy-end* batekin amaitu zen, operetta on guztiak bezala".

Olerkia da Petaneke gutxien landu duen generoa. Lehen olerki-bilduma, **Definicije/Definizioak** deitua, Ljubljanan argitaratu zen 1989an, eta ondoren **Zgodbice/Pasadizoak** bildumak jarraitu zion 1995ean. Jakin beza irakurleak *Definizioak* izeneko liburua argitaratu zela lehenago serbieraz, 1986an hain zuzen. Petanen olerkigintzan aforismoek pisu handia dutela esan behar da eta Petanen aforismo entzutetsu asko agertzen dira, gainera, olerki horietan. Batzuk satirikoak badira ere, oro har, eguneroko bizimoduaren ohiko deskripzioak hartzen ditu Petaneke gaitzat olerkietan. Hitz errazak darabilzki eta tonua melankoliko edo triste samarra da gehienez. Petanen olerkigintza oso askea da eta prosaren mugetaraino heltzen da. Bigarren olerki-bildumak ere ezaugarri berak ditu. Poema satirikoez gain, bilduman ageri dira orobat hausnarrerako poema meditaitiboak, kezka existentzialez beteak (**Odhod/Irteera**; **Strah/Beldurra**; **Kako se naucis umreti/Nola ikasi hiltzen**; **Smrt/Heriotza**; **Grob/Hilobia**). **Ljubezem/Maitasuna** olerkia bederatzi aforismoz jantzia dago, eta nabarmendu egiten da beste olerkien gainetik.

Petanen literatur lanak aztertzeko saialdi mugatu honetan, eta, labur bada ere, bere antzezlangintza joria aitatu dugu orain liburuetan eta aldizkarietan argitaratutako testu gutxi batzuk tarteko: **Gospod Evstahij iz Siske/Siskako Eustakio Jauna** (vaudeville bat da, Celimare-ren "le bien aimé" obran oinarritua; Ljubljana, 1970); **Igralec/Antzezlea**; **Pet radijskih iger/Bost Irrati Obra (Igralci/Antzezleak, Maturanje/Unibertsitate Graduatuak**; **Dvojniki/Bikote bat**; **Avtor isce sest oseb/Egilea sei pertsonaren bila**; **Monolog moskega o zenska/Gizonen bakarriketa emakumeezaz**); **Votli cekini ali popotovanje od oceta in nazaj/Urrezko txanpon hutsalak edo Bidai bat aitarengandik urrun eta berriro bueltan** (zazpi ekitaldi dituen antzezlan; Dialogi, 1985); **Avdicija/Entzunaldia** (antzezlan; Sodobnost, 1990); **Mrtvi so svobodni/Hildakoak aske dira** (Telebistarako lana;

Sodobnost, 1992); **Don Juan in Leporella**/*Don Juan eta Leporella* (film laburra). Petanek modu ezohikoan berridatzi zuen Europako literaturako heroi entzutetsuaren istorioa, Don Juanen istorioa alegia. Petanen lanean, agure itsu modura aurkezten zaigu Don Juan. Leporello, berriz, Leporella izeneko neska batek ordezkaturako du eta azken honek Don Juanen maitale-papera hartzen du (ez dago argi Don Juan haren atsekabearen jakitun den ala ez, edo, besterik gabe, parte hartzen duen Leporellaren trabestismoan), azkenean Hartziko Gonbidatuaren itxura hartzen duelarik.

Petanek haurrentzat eta nerabeentzat idatzitako lanen artean, liburu edo liburuxketan argitaratu zirenak zerrendatuko ditut segidan: **Starsi naprodaj**/*Gurasoak salgai* (haurrentzako lana; Ljubljana, 1964); **Obtozeni Volk**/*Otsoa auzitan* (haurrentzako lana; Ljubljana, 1978); **Poslednja vojna njegovoga velicanstva**/*Majestatearen azken gerra* (haurrentzako irrati lana; Ljubljana, 1984); **Metka in Janko**/*Hansel eta Gretel* (haurrentzako lana; Ljubljana, 1988); **Pet Pepelk**/*Bost Marierrauskin* (haurrentzako lana; Ljubljana, 1994); *Otsoa Auzitan*-ek arrakasta handia izan zuen nazioartean ere. 30 bat aldiz antzeztua izan zen Europa guztiko hainbat teatrotan. Antzezlana *Txanogorritsu* ipuin klasikoaren berridazketa irudimentsua da.

Eta, azkenik, iritsi gara Petanen zuhur-epai edo aforismoetara. Aforismoa da Petanen literatur adierazpide nabarmenena eta nazioartean estimatuena. *Adimenaren Entziklopedian* jakinarazten digu Petanek zenbat aforismo egin dituen azken 30 urteetan: 5.000 inguru, guztira. Aforismoaren literatur jatorriari dagokionez, hala dio: "Aforismoak ez dagozkio epikari, etikari baizik."

Petanen aforismo-bildumak edo hautaketak hurrenkera honetan argitaratu dira: **Prepovedane parole**/*Galarazitako hitzak* (Ljubljana, 1966); **Slecene misli**/*Pentsamenduak biluzian* (Ljubljana, 1969); **Avtobiografija**/*Autobiografia* (Ljubljana, 1972); **Telefonski imenik**/*Telefono-listina* (Ljubljana, 1974); **Izbrani aforizmi**/*Aforismo hautatuak* (Ljubljana, 1981); **Aforizmi od A do Z**/*Aforismoak Atik Zra* (Ljubljana, 1989); **Pred nami potop**/*Gure aurrean hondamendia* (Ljubljana, 1992); **Do Amena in naprej**/*Ameneraino eta gehiago* (Ljubljana, 1994); **Koledar aforizmov**/*Aforismoen egutegia* (Ljubljana, 1995).

Petanen aforismo asko bilduak daude baita ere **Beseda ni konj**/*Hitzek ez dute hezurrik hausten* (Lj, 1965) antzezlan satirikoan. Petanek lehen aforismo-liburua idatzi zuenetik, garaiko politika eta

gizarte bizitzak inspirazio-iturri izaten jarraitu zuten etengabe. Aginte komunistak, bere burua une oro onesteko joerarekin, luzatu egin zuen bere hitz-jarioa eta are aintza gehiago egin zion bere buruari herritarren aurkako ahotsak isildu nahian. Satira eta aforismo satirikoak politikoki susmopean zeuden literatur adierazpideen esparruan zeuden argi eta garbi. Aforismoen laburtasuna, garratzasuna eta errealitatea aztertzeko ahalmena ziren agian erantzunik onena eguneroko *speech* aspergarri eta hutsalen aurrean. Honoko hau da, apika, Petanen aforismo satirikoetan ez tentsuenetakoa: "Zergatik idazten dudan galdetu didate eta zera erantzun dut: ezin dudalako, zoritxarrez, axotarekin tiro egin." Stane Jagodic-ek egindako argazki-karikaturekin jantzia dator Petanen aforismo-liburu aipagarriena: **Pred nami potop/Gure aurrean hondamendia**.

Izenburua bera, Luis XV.ren esamoldea (Gure atzean hondamendia) apur bat zabalduz, Petanen lan guztiak duen kalitatearen adibide bat baino ez da. Beharbada, esaera honek hobeto laburbilduko zukeen liburua: "Azal berria jakituria zaharrarentzat". Eta Petanenaren ezberdina bada ere, aipatu dudan hori ere ezinbestekoa da Europako kulturaren nortasunari begira, eta, batez ere, Europako literatur tradizioari begira.

Andrijan Lah

Eranskina:

Hona hemen atzerriko hizkuntzetan argitaratutako Petanen aforismoak:

LE MIE MASSIME, Abano Terme, 1967

SLOVO NIE JE KON, Bratislava, 1969

LE MIE MASSIME, Abano Terme, 1970

NEPODOBNE PAROLE, Belgrad, 1978

MIT LEEREM KOPF NICKT ES SICH LEICHTER, Graz, 1979, 1980

VIELE HERREN VON HEUTE WAREN GESTERN NOCH GENOSSEN, Graz, 1997

DIE WELT IN EINEM SATZ, Graz, 1994

VON MORGEN BIS GESTERN: GESAMMELTE APHORISMEN, Graz, 1997

SLOVENIA FELIX, Brazzano, 1997

EVRIKA! NE ME OTKRIHA! Gabrovo, 1997

APHORISMES DE ZARKO PETAN, Chamarande, 1997.